

Andrzej Kotala

Akademia Rolnicza w Krakowie

Ewa Kopera

Urząd Marszałkowski Województwa Podkarpackiego

REALIZACJA PROGRAMU UE W ZAKRESIE WSPARCIA STARTU MŁODYCH ROLNIKÓW NA PODKARPACIU

1. Wstęp

Badania Instytutu Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN na temat obrazu wsi w świadomości społecznej przeprowadzone w 2003 r. wykazały, że wśród młodych mieszkańców wsi przeważają negatywne stereotypy rolnika, co świadczy o braku akceptacji dla wsi i rolnictwa, kompleksach i chęci ucieczki ze wsi [Podedworna 2004]. Takie postawy nie są raczej zapowiedzią gotowości do wyboru wsi jako miejsca pracy i zamieszkania przez młodzież pochodzącą z tego środowiska. Przyśpieszenie Polski do Unii Europejskiej zmieniło zasadniczo przestrzeń życiową młodzieży w większym stopniu niż starszego pokolenia. Integracja wzbudza przede wszystkim nadzieje – u 1/3 badanej młodzieży, 1/4 natomiast odczuwa obawy z tym związane. Najbardziej przychylne postawy charakteryzują młodzież uczącą się i młodych robotników, a najmniej przychylne – młodych rolników. Być może młodzież ucząca się wiąże swoje nadzieje z nowymi szansami żywymi na europejskim rynku pracy. O ile młody robotnik może mieć nadzieję na pracę w zjednoczonej Europie, o tyle młody rolnik obawia się raczej konkurencji ze strony rolników europejskich na polskim rynku żywnościowym [Podedworna 2004].

Młodzież wiejska w porównaniu ze swoimi rówieśnikami z miast charakteryzuje się również niższymi aspiracjami zawodowymi. Według M. Kwiecińskiej-Zdarenki młodzież wiejska dwukrotnie częściej niż osoby mieszkające w miastach planuje wykonywanie zawodów wymagających niskich kwalifikacji, jak stolarz, fryzjer czy budowniczy. Mało atrakcyjnym zawodem jest też tradycyjny zawód „wiejski” –

rolnictwo: z blisko 5000 badanych zaledwie 6 osób chciałoby wykonywać ten zawód [Kwiecińska-Zdarenka 2001].

2. Cel i zakres pracy oraz źródła danych

Wskazane powyżej wyniki badań są bardzo pesymistyczne dla przyszłości polskiego rolnictwa. Wskazują one, że „odmłodzenie” właścicieli gospodarstw rolnych będzie bardzo trudne. Czy możliwości wsparcia młodych rolników wynikające z funduszy Unii Europejskiej są w stanie poprawić nieatrakcyjny obraz zawodu rolnika w oczach młodych mieszkańców wsi? Czy unijne środki są wystarczającą zachętą do zakładania lub przejmowania gospodarstw rolnych przez młodych rolników oraz do podejmowania przez nich modernizacji tych gospodarstw? Opracowanie stanowi próbę odpowiedzi na te pytania. Jego celem jest przedstawienie struktury wiekowej użytkowników gospodarstw rolnych na Podkarpaciu oraz ukazanie możliwości wsparcia funduszami unijnymi młodych rolników decydujących się na rozwój i modernizację swoich gospodarstw.

Szczegółową analizą objęto realizację pomocy przewidzianej w ramach działania „Ułatwianie startu młodym rolnikom” Sektorowego Programu Operacyjnego pod nazwą „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich”. Wnioski złożone w ramach tego działania w okresie od 15 września 2004 r. do 15 września 2005 r. zestawiono w ujęciu powiatowym oraz odniesiono do całego kraju.

Podstawowym źródłem materiałów empirycznych były informacje uzyskane w Podkarpackim Oddziale Regionalnym Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa. W opracowaniu wykorzystano również wstępny projekt strategii Rozwoju Województwa Podkarpackiego na lata 2007-2020 oraz wyniki badań innych autorów.

3. Struktura wieku i wykształcenia rolników w województwie podkarpackim

W województwie podkarpackim na obszarach wiejskich zamieszkuje ok. 60% ogólnej liczby mieszkańców (w kraju ok. 38%). Na nieco ponad 2 mln mieszkańców prawie 1,2 mln osób jest związanych z użytkowaniem gospodarstw indywidualnych, w tym prawie 70% to ludność w gospodarstwach domowych z użytkownikiem gospodarstwa indywidualnego do 3 ha UR (w skali kraju 54%). Jak przedstawia tab. 1, wskaźniki dotyczące wykształcenia użytkowników indywidualnych gospodarstw rolnych dla woj. podkarpackiego przyjmują bardziej niekorzystne wartości niż dla Polski. Więcej jest tu użytkowników gospodarstw z wykształceniem podstawowym i bez wykształcenia, mniej natomiast z wykształceniem wyższym.

Tabela 1. Użytkownicy indywidualnych gospodarstw rolnych o powierzchni powyżej 1 ha według poziomu wykształcenia (w %)

Wykształcenie	Województwo podkarpackie	Polska
Wyższe	4,0	5,1
Policealne	1,8	1,8
Średnie zawodowe	16,6	18,8
Średnie ogólnokształcące	3,3	3,2
Zasadnicze zawodowe	32,2	36,3
Podstawowe ukończone	38,6	32,2
Podstawowe nieukończone i bez wykształcenia	3,5	2,6
Razem	100,0	100,0

Źródło: Strategia Rozwoju Województwa Podkarpackiego na lata 2007-2020 – wstępny projekt.

Jeżeli weźmie się pod uwagę wykształcenie rolnicze osób kierujących gospodarstwem indywidualnym w skali kraju, okazuje się, że ponad połowa z nich nie posiada żadnego wykształcenia rolniczego. Wyższe wykształcenie rolnicze ma tylko 1,1% rolników, policealne 0,2%, średnie zawodowe 6,4%, zasadnicze zawodowe 12,2%, a 29,9% ukończyło kurs rolniczy. Tak niskie wskaźniki wykształcenia rolniczego polskich rolników stanowią jedną z barier utrudniających przyspieszenie tempa przemian strukturalnych na wsi [Sektorowy... 2004].

W województwie podkarpackim daje się zauważyć również gorszą strukturę wiekową użytkowników gospodarstw rolnych w porównaniu z innymi województwami. W skali kraju użytkownicy gospodarstw rolnych w wieku produkcyjnym stanowią 83%, zaś w woj. podkarpackim 79%. W grupach wiekowych do 39 roku życia, w woj. podkarpackim niższy jest odsetek użytkowników gospodarstw rolnych niż średnio w Polsce. W skali kraju odsetek użytkowników gospodarstw, którzy nie przekroczyli 30 lat wynosi 7,4%, a w przedziale 30-39 lat 18,6%. Największą grupę stanowią użytkownicy gospodarstw rolnych w wieku 40-49 lat – 29,2%. W województwie podkarpackim 6,2% z nich nie przekroczyło 30 lat, a w przedziale 30-39 lat jest 16,8%, natomiast użytkownicy w wieku 40-49 lat stanowią 26,1%. [Raport z wyników spisów... 2003]. Wiek właścicieli gospodarstw rolnych jest istotny z punktu widzenia szans na szybkie przekształcenia w sektorze rolnym, ponieważ młodzi rolnicy mogą być bardziej skłonni do podejmowania ryzyka i wyzwań, również tych wynikających z członkostwa w UE.

4. Możliwości wsparcia młodych rolników ze środków Unii Europejskiej

W celu wsparcia zakładania i przejmowania gospodarstw przez młodych rolników uruchomiono działanie „Ułatwianie startu młodym rolnikom”. Wspar-

cie udzielane w ramach tego działania ma się przyczynić do poprawy kondycji ekonomicznej gospodarstw przejmowanych przez młodych rolników. Oczekuje się poprawy jakości produkcji oraz dostosowania jej do wymogów rynku, a także stosowania technologii efektywnych pod względem ekonomicznym, przestrzegających wymogów w zakresie bezpieczeństwa pracy, higieny, ochrony środowiska i warunków utrzymania zwierząt. Wybór projektów odbywa się według kolejności zgłoszeń, a ich kwalifikacja dokonywana jest przez oddziały regionalne Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa, właściwe ze względu na miejsce lokalizacji gospodarstwa rolnego. Pomoc polega na wypłaceniu jednorazowej premii w wysokości 50 tys. zł (wkład Sekcji Orientacji Europejskiego Funduszu Orientacji i Gwarancji Rolnej wynosi 75%, a 25% współfinansowane jest z budżetu państwa). Potencjalny beneficjent nie wnosi wkładu własnego.

Uzyskanie przez rolnika pomocy związane jest jednak ze spełnieniem szeregu wymogów. Pomoc może być przyznana rolnikowi, który jest pełnoletni i w dniu zawarcia umowy o dofinansowanie projektu nie przekroczył 40 roku życia oraz jest ubezpieczony na podstawie ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników jako prowadzący gospodarstwo rolne. Ponadto musi on posiadać odpowiednie kwalifikacje zawodowe.

Jeżeli młody rolnik ubiegający się o premię nie posiada odpowiednich kwalifikacji zawodowych, musi zobowiązać się do uzupełnienia swojego wykształcenia w okresie nie dłuższym niż 5 lat od chwili podjęcia prowadzenia gospodarstwa rolnego. Ponadto premię mogą uzyskać tylko ci rolnicy, którzy po raz pierwszy podjęli prowadzenie gospodarstwa rolnego, tzn. stali się posiadaczami gospodarstwa rolnego nie wcześniej niż 12 miesięcy przed podjęciem przez ARiMR decyzji o udzieleniu pomocy. Kolejnym warunkiem koniecznym do uzyskania przez młodego rolnika premii jest spełnienie przez jego gospodarstwo wymogu żywotności ekonomicznej lub wykazanie, że kryterium to zostanie spełnione nie później niż po 5 latach od dnia rozpoczęcia prowadzenia gospodarstwa. Żywotność ekonomiczną określa się na podstawie wielkości ekonomicznej danego gospodarstwa rolnego, określonej jako suma nadwyżek bezpośrednich wszystkich działalności rolniczych prowadzonych w tym gospodarstwie. Gospodarstwem rolnym żywotnym pod względem ekonomicznym jest gospodarstwo rolne o wielkości ekonomicznej wynoszącej co najmniej 4 ESU¹. Wnioskodawca przedstawia, wraz z wnioskiem o dofinansowanie projektu, kalkulację aktualnej wielkości ekonomicznej gospodarstwa rolnego. Gdy wymagana wielkość ekonomiczna gospodarstwa rolnego nie została osiągnięta, wnioskodawca przedstawia plan określający docelowy profil i skalę produkcji nie

¹ *European size unit* – europejska jednostka wielkości; 1 ESU = 1200 euro standardowej nadwyżki bezpośredniej.

później niż po 5 latach od dnia rozpoczęcia prowadzenia przez niego gospodarstwa, przy czym planowana łączna nadwyżka bezpośrednia musi osiągnąć wymagany poziom 4 ESU. Gospodarstwo młodego rolnika musi osiągnąć wymaganą żywotność ekonomiczną nie później niż po 5 latach od rozpoczęcia jego prowadzenia. W gospodarstwie rolnym młodego rolnika muszą być spełnione, stosownie do rodzaju prowadzonej produkcji, minimalne standardy w zakresie ochrony środowiska, higieny i warunków utrzymania zwierząt w chwili, gdy rolnik ubiega się o pomoc, lub zostaną one spełnione nie później niż po 5 latach od dnia rozpoczęcia prowadzenia tego gospodarstwa. Warunkiem przyznania i udzielenia premii jest również bieżące uregulowanie przez beneficjenta zobowiązań podatkowych i z tytułu ubezpieczeń w KRUS. Nie może on też być dłużnikiem ARiMR w związku z naruszeniem przez niego zasad udzielonej mu wcześniej pomocy. Ponadto młody rolnik jest zobowiązany do prowadzenia gospodarstwa rolnego, którego dotyczył wniosek o dofinansowanie realizacji projektu, przez co najmniej 5 lat od dnia dokonania przez ARiMR wypłaty premii [Sektorowy... 2004].

5. Realizacja działania „Ułatwianie startu młodym rolnikom” w Polsce i na Podkarpaciu

Działanie „Ułatwianie startu młodym rolnikom” uruchomiono 15 września 2004 r. W skali kraju złożono 18 801 wniosków o łącznej wartości 940 050 000 zł. Złożone wnioski można podzielić ze względu na typ produkcji w gospodarstwach beneficjentów, według produkcji głównej: uprawa zbóż – 25%, trzoda chlewna – 17%, ogrodnictwo – 15% oraz bydło mleczne – 14%.

Do instytucji wdrażającej to działanie na terenie woj. podkarpackiego, tj. Podkarpackiego Oddziału Regionalnego Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa wpłynęły 523 wnioski o łącznej kwocie wnioskowanej 26 150 000 zł (tab. 2). Do dnia 15 września 2005 r. zawarto 368 umów na kwotę 18 350 000 zł i wypłacono premie 344 rolnikom o łącznej wartości 17 200 000 zł.

Należy zauważyć, że liczba wniosków złożonych w poszczególnych powiatach jest bardzo zróżnicowana – od 3 w powiecie leskim do 53 wniosków w mieleckim. Najwięcej wniosków złożono w powiatach: mieleckim, przeworskim, jarosławskim i dębickim. Są to powiaty, w których znajduje się największa liczba dużych, dobrze prowadzonych gospodarstw, dlatego z tych właśnie powiatów można było się spodziewać największej liczby chętnych do skorzystania z tej formy pomocy. Można również zauważyć, że dużą liczbę wniosków złożono z terenu tych samych powiatów, co w ramach działania 2 „Inwestycje w gospodarstwach rolnych” programu SAPARD.

Tabela 2. Liczba wniosków złożonych w ramach działania „Ułatwianie startu młodym rolnikom” w powiatach woj. podkarpackiego

Powiat	Liczba wniosków	Wartość złożonych wniosków (w zł)	Udział wniosków w poszczególnych powiatach (w %)
Bieszczadzki	8	400 000	1,53
Brzozowski	11	550 000	2,10
Dębicki	42	2 100 000	8,03
Jarosławski	43	2 150 000	8,22
Jasielski	10	500 000	1,91
Kolbuszowski	26	1 300 000	4,97
Krośnieński	9	450 000	1,72
Leski	3	150 000	0,57
Leżajski	21	1 050 000	4,02
Lubaczowski	30	1 500 000	5,74
Łańcucki	21	1 050 000	4,02
Mielecki	53	2 650 000	10,13
Niżański	16	800 000	3,06
Przemyski	37	1 850 000	7,07
Przeworski	50	2 500 000	9,56
Ropczycko-sędziszowski	16	800 000	3,06
Rzeszowski	33	1 650 000	6,31
Sanocki	41	2 050 000	7,84
Stalowowolski	8	400 000	1,53
Strzyżowski	14	700 000	2,68
Tarnobrzegi	18	900 000	3,44
m. Przemyśl	2	100 000	0,38
m. Rzeszów	8	400 000	1,53
m. Tarnobrzeg	1	50 000	0,19
Wnioski po terminie	2	100 000	0,38
Razem	523	26 150 000	100,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych ARiMR.

Dla województwa podkarpackiego przyznano trzecią, najniższą po województwach lubuskim i śląskim, kwotę pomocy w kraju. Środki zaplanowane na realizację przedstawianego działania w całym kraju w latach 2004-2006 wynoszą 110,5 mln euro², natomiast kwota przeznaczona dla woj. podkarpackiego obejmuje nieco ponad 2,9 mln euro, co stanowi tylko 2,6% środków przewidzianych na realizację tego działania w skali kraju. Podział środków pomiędzy województwa został dokonany na podstawie syntetycznego wskaźnika ekonomicznej wielkości gospodarstw, który został skonstruowany na podstawie danych co do wielkości eko-

² Alokacja podstawowa – 85%, pozostałe 15% zostanie podzielone na podstawie wykorzystania alokacji podstawowej.

nomicznej gospodarstw i powierzchni użytków rolnych w poszczególnych województwach. Założono, że kryterium wielkości ekonomicznej spełniają wszystkie gospodarstwa o wielkości ekonomicznej powyżej 4 ESU oraz 15% gospodarstw z grupy o wielkości od 2 do 4 ESU, które po realizacji projektu zwiększą swoją wielkość ekonomiczną i potencjalnie mogą się ubiegać o wsparcie. Tak niska alokacja dla woj. podkarpackiego wynika z faktu, że powierzchnia użytków rolnych jest w nim dość niska – 807,9 tys. ha (11 miejsce w kraju) oraz głównie ze specyfiki podkarpackich gospodarstw, które charakteryzują się bardzo małą powierzchnią (średnia powierzchnia gospodarstwa wynosi 2,83 ha) i niską towarowością, trudno więc im osiągnąć wymaganą wielkość ekonomiczną. Najwięcej środków (co przekłada się na liczbę zebranych wniosków) przyznano województwom: mazowieckiemu, wielkopolskiemu i lubelskiemu.

6. Podsumowanie

Realizacja działania „Ułatwianie startu młodym rolnikom” w woj. podkarpackim wskazuje, że przyznawana premia w wysokości 50 tys. zł stanowi wystarczającą zachętę do przejmowania gospodarstw przez młodych rolników. Chętnych do otrzymania premii było w woj. podkarpackim więcej niż środków dostępnych w ramach przyznanego limitu. Za młodego rolnika jednakże uznaje się tu osobę do 40 roku życia i ubiegający się o premie rolnicy najczęściej należeli do starszych grup wiekowych niż grupa badanej młodzieży negatywnie postrzegającej zawód rolnika. Oznacza to, że w przyszłości problem braku następców w gospodarstwach rolnych może się stać jeszcze bardziej widoczny niż dotychczas. Wskaźniki dotyczące zarówno wieku, jak i wykształcenia użytkowników gospodarstw rolnych są na Podkarpaciu bardziej niekorzystne niż ogólnie dla kraju. Mniejsza liczba użytkowników gospodarstw jest w wieku produkcyjnym i posiada wyższe wykształcenie. Przyznane dla woj. podkarpackiego środki należą do najniższych. Ma to swoje uzasadnienie w wielkości ekonomicznej gospodarstw i powierzchni użytków rolnych. Oznacza jednak, że bez odpowiedniej zachęty dla młodych rolników gorsze wskaźniki wieku i wykształcenia w woj. podkarpackim w stosunku do innych województw nie mają szansy na szybką poprawę.

Literatura

- Kwiecińska-Zdarenka M., *Socjalizacja do bezradności: iluzoryczna czy faktyczna cecha środowiska wiejskiego*, „Przegląd Socjologiczny” 2001.
- Podedworna H., *Perspektywy młodego rolnika w Unii Europejskiej*, <http://www.senat.gov.pl/k5/dok/opinia/2004/0007.htm>.

Raport z wyników spisów powszechnych województwo podkarpackie, Urząd Statystyczny w Rzeszowie, Rzeszów 2003, s. 149.

Sektorowy Program Operacyjny *Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich 2004-2006*, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa 2004.

Strategia Rozwoju Województwa Podkarpackiego na lata 2007-2020 – wstępny projekt, <http://www.podkarpackie.pl>. Zarząd Województwa Podkarpackiego 2005.

PERSPECTIVES OF ACCEPTANCE OF RURAL FARMS BY YOUNG FARM WORKERS IN PODKARPACIE

Summary

The article presents the rural young people' opinions about agriculture, rural areas and possibilities for young farm workers from operation "Facility Start for Young Farm Workers" Sectorial Operative Programme *Restructuring and modernization of food sector and development of country areas*. The result of conclusions carried in this purchase in the arrangement of all voivodeships and communities of the Podkarpacki Voivodeship, were tested to analysis.